

Žiga Koncilijs

»Prezrti heroji velike vojne«

Konji, psi, golobi in ostale živali na frontah prve svetovne vojne

KONCILIJA Žiga, univ. dipl. zgodovinar, mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, e-mail: ziga.koncilijs@inz.si

94(100) "1914/1918"

»PREZRTI HEROJI VELIKE VOJNE«

Konji, psi, golobi in ostale živali na frontah prve svetovne vojne

Prva svetovna vojna je po svoji množičnosti in raznovrstnosti uporabe živali v vojne namene prekosila vse dotedanje oborožene spopade. Konjenica je v tem času doživljala svoj zaton, vojaški rod z bleščečo preteklostjo, a negotovo prihodnostjo, je bil odrinjen na rob bojnega polja. Zato pa se je konje v veliko večji meri vpregalo v vojaški logistični aparat. V prvi svetovni vojni je elegantni konj, navkljub motorni konkurenci, vlekel ali tovoril na tisoče ton vojaškega materiala in ljudi. Transportne oddelke so dopolnjevali še mirnejše a trmaste, prvovrstne tovarne živali mule, prikupni in trpežni osličji, močni voli in druge transportne živali. Če so bili konji najštevilčnejši, so bili psi uporabljeni najbolj raznovrstno. Tako so reševali ranjene vojake, prenašali sporočila, patrolirali, varovali objekte in vojake v jarkih. Golobi so prekašali pse pri prenašanju sporočil, vse dokler nista na bojišče sedla mrak ali megla. Nekatere živali so vojakom zgolj grenile življenje. Uš in podgana sta sopomenki za jarkovno bojevanje. Spet druge so v vojaki budile večkrat pozabljeno ljubezen, toplino in sočutje.

Ključne besede: prva svetovna vojna, vojna žival, konj, vojni pes, golob

KONCILIJA Žiga, BA History, Young researcher, institute of Contemporary History, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, e-mail: ziga.koncilijs@inz.si

94(100) "1914/1918"

«SILENT HEROES OF THE GREAT WAR»

Horses, Dogs, Pigeons and Other Animals on the First World War Front

The First World War, with its multitudinous and diverse employment of animals for the purposes of war, surpassed all armed engagements to that time. The cavalry in that era was experiencing a decline. Despite being a military branch with a dazzling past, it had an uncertain future and was relegated to the edge of the battlefield. The horses, on the other hand, were harnessed into the military logistic apparatus to a much greater degree. During the First World War, the elegant horse, despite its motorized competition, pulled or packed thousands of tons of war material and personnel. The transport departments were additionally complemented with less high-strung, but more stubborn first-class pack animals: the mules, the adorable and sturdy donkeys, the strong oxen and other animals. If horses were the most numerous, dogs were employed most diversely. Thus they would save wounded soldiers, carry messages, go on patrol, and protect objects and soldiers in trenches. Pigeons surpassed dogs when it came to carrying messages, until darkness or fog descended upon the battlefield. Some animals only made the lives of the soldiers more miserable. The louse and the rat are synonyms for trench combat. Others again reawakened often forgotten love, warmth and compassion in the soldiers.

Keywords: First World War, war animals, horse, war dog, carrier pigeon

Živali so bile zveste spremljevalke vojnih aktivnosti od trenutka, ko smo ljudje spoznali, da jih lahko uporabljamo koristneje kot pa samo za prehrano in obleko. Vse od takrat se je človek, željan večne slave, trudil njihovo moč, vzdržljivost, hitrost, vid, vonj, sluh in inteligenco vpreči v svoj vojaški aparat. Uporabo živali v vojne namene najdemo v domala vseh časovnih obdobjih in vseh družbah sveta. Prva svetovna vojna, poleg druge svetovne vojne seveda, predstavlja vrhunec v množičnosti in raznovrstnosti uporabe živali v peklih bojišč. Prisotne so bile v vseh armadah in na vseh bojiščih, njihove naloge pa so bile odvisne od območja spopadov in razmer. Kljub manjši vlogi konjenice se je v njenih vrstah v prvi svetovni vojni še vedno znašlo več kot milijon konj. Konji in druge živali so bili pogosto hrbtenica transportnih enot. V težkih razmerah pozicijskega, gorskega ali puščavskega bojevanja so lahko šla kopita tja, kamor ni mogla nobena takratna mehanizacija. Sklonjenih glav so transportne živali vleklye topove in najrazličnejše vozove. Na svojih hrbtih so prenašale na milijone ton vojaškega materiala. Če so konje v prvi svetovni vojni uporabljali najbolj množično, pa so pse uporabljali najbolj vsestransko. Kadar je odpovedala tehnika ali kurirji, so psi in golobi pismonoše predstavljali edino možnost komunikacije. Psi so lahko poleg tega reševali ranjene vojake, patroljirali in kot čuvaji opozarjali na nepričakovane napade.

Lahko rečemo, da verjetno ni bilo vojaka prve svetovne vojne, ki ne bi imel opravka z vsaj eno izmed v nadaljevanju omenjenih vrst živali. Tudi če ni bil konjenik, topničar, voznik konjske vprege ali vodnik psa, ampak samo navaden vojak, ki je večino časa preživel v jarkih, je imel ob sebi vsaj kakšnega ljubljence. Če že ni bil ljubitelj živali, mu je menažo prinašal osel, mimo je švignil kakšen pes, mačka ali golob in če ni bilo niti teh, so mu življenje nedvomno grenile podgane in uši. Živali so skupaj z vojaki prenašale pomladansko blato, zimski mrz in glad. Skupaj so preživljali zmage in poraze, radosti in bridkosti vojne. Bile so svojevrsen fenomen prve svetovne vojne. Ker pa jim zgodovinopisje posveča izjemno malo pozornosti, naj bo pričujoč sestavek prispevek k zgodovini (zlo) rabe živali v vojne namene.

Konj v konjenici

»Stotisoči konj se mučijo v tej vojni, se borijo, trpe in izpolnjujejo svojo dolžnost, da pomagajo h končni zmagi. Kako bi bila rešila konjenica tako sijajno svojo nalogo, če ne bi bilo konj. Kako naj bi bilo sledilo topništvo svoji zadači, ako ne bi imelo izvrstne konjske vprege. In trenu bi ne bilo mogoče vršiti svoje naloge, če ne bi bilo vztrajnih in potrpežljivih konj.«¹

Konj je bil najbolj množično uporabljena žival prve svetovne vojne. Prisoten je bil na vseh bojiščih, tako neposredno na fronti v bojni vlogi, kakor tudi v njenem zaledju. Ugotavljanje natančnega števila uporabljenih konj je težka naloga. Eugenio Buccioli navaja podatek, da je bilo samo v enotah Rusije, Francije, Velike Britanije in Nemčije mobiliziranih blizu 12 milijonov konj, kar pomeni, da je bila končna številka še precej višja.² Samo v Avstro-Ogrski se je namreč na predvečer vojne nahajalo še dodatnih štiri milijone konj, od katerih jih je bilo takoj »vpoklicanih« 600.000.³ Juliet Gardiner ocenjuje število uporabljenih konj na skromnih 11,6 milijona in dodaja, da jih je od teh blizu milijona služilo v konjenici, ostali pa v izvidniških, transportnih, topniških in drugih enotah.⁴

Na vprašanje, zakaj tolikšno število konj, deloma odgovarja podatek, da je bilo v prvi svetovni vojni v povprečju za nemoteno oskrbo in delovanje vojaške formacije z milijon vojakov potrebnih okoli 400.000 konj. Od teh se jih je okoli 90.000 nahajalo v konjenici, 50.000 jih je bilo namenjenih za izvidniške in kurirske naloge ter 260.000 za topništvo in oskrbo.⁵ Mnogi izmed njih, zaradi slabe oskrbe ali neposrednih bojnih poškodb, prve svetovne vojne niso preživeli.⁶ Ocene poginulih konj se gi-

¹ *More motor nadomestiti konja. V: Ilustrirani glasnik, 14. 9. 1916, str. 17–18.*

² *Od tega naj bi Rusija mobilizirala 6 mil., Francija 1,9 mil., Velika Britanija 1,2 mil. in Nemčija 2,5 mil. konj. Po: Eugenio Buccioli: Animali al fronte - Protagonisti oscuri della grande Guerra, Venezia 2003, str. 61.*

³ *Alexander Honel in Katrin Tschachler: Das Österreichische Militär veterinärwesen 1850-1918, Graz 2006, str. 24.*

⁴ *Juliet Gardiner: The animal's war, London 2006, str. 15.*

⁵ *Buccioli, n. d., str. 60.*

⁶ *Več o avstroogrski veterinarski službi glej v: Alexander Honel in Katrin Tschachler, n. d..*



Mobilizacija avstroogrskih konj v Ennsu, julija/avgusta 1914 (zasebna zbirka Walterja Lukana).

bljejo med 5,6 milijona⁷ pa vse tja do 8 milijonov.⁸ Aleksander Lavrenčič je z upoštevanjem slednje številke napravil zanimiv izračun, ko pravi, da je: »... zemlja na vseh bojiščih nosila okoli 5,6 milijona ton teže v vojaških škornjih in okoli 4,8 milijona ton teže na kopitih, pokopala pa je približno 800 tisoč ton človeškega mesa in kosti ter približno 3.360.000 ton konj, ki so tiho stopali v največjo klavnico, kar jih je svet doslej videl.«⁹

Delež konj v konjenici se je ves čas vojne postopoma zmanjševal, saj velja prva svetovna vojna za obdobje zatona njene strateške vrednosti. To je moč zaznati med drugim v načinu uprizarjanja in poročanja časnika *Tedenskih slik*, ko se zgodi precej očiten prehod iz upodabljanja konjeniških naskokov k prikazu konj, ki niso več neposredno vpleteni v boje. Neka ilustracija iz leta 1914 tako še prikazuje avstroogrsko prodirajočo konjenico s

pripisom: »Iz bojov na Ruskem Poljskem: Kavalerija zasleduje bežečo rusko topničarstvo in zajame 160 topov.«¹⁰ V drugi številki časopisa iz istega leta naletimo na prizor konjeniškega naskoka: »Naši dragonci so v bitki pri Grodeku presenetili rusko baterijo, posekali topništvo in zaplenili topove.«¹¹ Sčasoma pa se tovrstna poročila in upodobitve umikajo podobam transportnih konj, pogostejše postajajo slike shiranih in poginulih konj. Skrbno urejene in postrojene konjeniške regimente zamenjajo utrujeni in naveličani konjeniki v novih, nič več tako bleščečih uniformah, brez tradicionalnih sabelj in sulic.

Zmanjševanje strateške vrednosti konjenice je bil počasen in postopen proces, ki je na bojiščih prve svetovne vojne potekal neusklajeno. Enega pomembnejših vzrokov zatona lahko najdemo v, novim razmeram bojevanja in tehnološkemu napredku, neprilagojeni konjeniški taktiki. Ta je bila posledica dejstva, da so bili tedanji konjeniški generali »stare šole« ali »hardlinerji« v večini in je tako prevladalo pričakovanje, da bodo konjeniški rodovi

⁷ *Vojna enciklopedija*, geslo: Konj, 4. zvezek, Beograd 1972, str. 546–550.

⁸ Gardiner, n. d., str. 7.

⁹ Aleksander Lavrenčič: *Ko žival postane človeška se ne zme- ni za korenine lastnega debla – Basni iz obdobja 1914–1918/ usode zamolčanih vojakov vseh vojn. V: Zgodovina za vse 1998, V, št. 1, str. 30–36.*

¹⁰ *Tedenske slike*, 9. 9. 1914, str. 5.

¹¹ *Tedenske slike*, 30. 9. 1914, str. 17.



Postrojena enota avstroogrskih dragoncev. Verjetno gre za dragonce 5. polka ali »finfarje«, ki so se bojevali na vzhodni fronti. Kasneje se reformira v pehotni eskadron, konje pa se pošlje v zaledne transportne enote. (Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani).

v prvi svetovni vojni odigrali tradicionalno taktiko galopa »koleno ob kolenu« z dvignjenimi sabljami ali sulicami, se pravi na konju. Manj je bilo poudarka na primernejši taktiki s puškami oboroženih dragoncev, kjer je konj služil zgolj kot transportno sredstvo in se je konjenik bojeval na tleh.¹² Brez resnih razmišljanj o možnostih pozicijskega bojevanja so obravnavali konjeniške regimente huzarjev, ulancev in kirasirjev, kot ključne za doseg premoči na bojišču.¹³ Tako je na primer nemški general Paul von Kleist menil, da bodo v prvi svetovni vojni: »... priložnosti za razjahanje konjeniške divizije redke. Konjeniška divizija je dragocen instrument vsake vojske. Kako si lahko predstavljamo situacijo v kateri je upanje uspeha na nogah vredna tvegavanja izgube konjeniške enote. Konjeniška divizija lahko ob razjahanju ponudi le 1000 strelcev, kar

pomeni en slab pehotni bataljon.«¹⁴ Glasovi tistih, ki so opozarjali na neustreznost takšne taktike in poudarjali nujnost implementacije dragonske taktike ter močnejše oborožitve konjenikov, so bili preslišani. Erskin Childers na primer leta 1911 v svoji študiji presenečeno ugotavlja, da kljub opozorilom primanjkuje strokovnih del in razmislekov o prilagoditvi konjeniške taktike, kaj šele njihova praktična izvedba na bojišču.¹⁵ Generali, rojeni v času največjih konjeniških zmag, niso uvideli, ali pa niso hoteli uvideti, pasti in priložnosti prve svetovne vojne.

Sama realnost novega načina bojevanja je bila tako tista, ki je najbolj jasno razkrila omejitve uporabe konjenice na bojiščih prve svetovne vojne, ko si je nasproti stalo 10 francoskih, 11 nemških,

¹² Alfred Satter: *Die deutsche Kavallerie im Ersten Weltkrieg*, Nordstedt 1994/2004, str. 21.

¹³ Podrobneje o konjeniških rodovih glej v: Janez Švajncar: *Vojna zgodovina*, Ljubljana 1998, str. 289.

¹⁴ Major De Pardieu: *A critical study of German tactics and of the new German regulations*, United states cavalry association, 1912, str. 59.

¹⁵ Erskin Childers: *German influence on british cavalry*, London 1911, str. 1–6.

11 avstroogrskih, 36 ruskih, dve turški in po ena britanska, belgijska ter srbska konjeniška divizija.¹⁶ In ta realnost je bila kombinacija novih in močnejših orožij, fenomena pozicijskega bojevanja ter prihoda motornih vozil, tankov in letal. Bolj ko so bili ti dejavniki prisotni na bojišču, bolj so potiskali konjenico v zaledje in čakanje na trenutek »ultimativnega preboja«. Njena strateška vrednost je s tem močno upadla, le občasno so lahko konjenico še uporabljali za podporne naloge, kot so izvidovanje, napadi proti sovražnikovim patruljam, izvidniškim enotam, transportnim linijam in topniškim baterijam, zaščita koncentracije enot, zaščita bokov in zaledja ter zakrivanje fronte. Število bitk, v katerih je konjenica odločilneje posegala, se je zmanjšalo, njena uporabnost in učinkovitost pa je bila odvisna od območja spopadov in razmer.

Veljalo je pravilo, da postane bojišče za konjenico smrtonosno in neprehodno, brž ko se fronta ustali, brž ko se vojaki vkopljejo in se obdajo z bodečo žico, topništvom, strojnicami in avtomatskimi puškami. Ali kakor pravi Gardiner o najpomembnejšem bojišču: "Zahodna fronta prve svetovne vojne ni bila fronta gibanja, velikih konjeniških naskokov, bobnečih kopit v hitrih napadih in protinapadih s pobliskavajočimi se rezili nad bojišči Francije in Flandrije. Na tem terenu je šlo za statično vojno, vojno mrtvila in izčrpavanja za ped zemlje."¹⁷ Konjenica se je na zahodni fronti ves čas vojne, kadar je naletela na močan organiziran ogenj, umikala. Le redko je izvajala naskoke na vkopane enote, večinoma je razjahala in se bojevala na tleh. Neposrednih spopadov med konjenicami tu ni bilo, so pa konjeniške enote z omejenim uspehom opravljale podporne naloge. V vmesnem obdobju 1915–1917 se je konjenica na zahodu nahajala v strateški rezervi, ali pa so jo kot pehoto uporabljali na manj ogroženih odsekih fronte. Aktivnejša je bila ob koncu vojne, ko je edina držala stik z umikajočimi se nemškimi enotami. Sodelovanje konjenice s tanki ni bilo nikjer zabeleženo.¹⁸

Več prostora za uporabo konjenice je bilo na območjih gibljivejših front. Tako je bilo na širokih

planotah vzhodne Prusije in Galicije, kjer so se nemške in avstroogrške konjeniške enote spopadale s kozaki ter drugimi ruskimi konjeniški enotami. V časopisu iz leta 1914 lahko zasledimo članek z naslednjo vsebino: »O kozakih, naših ulancih, huzarjih in dragoncih ter o nemških konjeniških polkih, kakor tudi o ruskih kirasirjih in o brigadi Afriških Zuavov slišimo vedno in vedno. Konjeniki niso le ordonance, sli in predčete, nego posegajo tudi v pravi boj z vso važnostjo. Slikovite atake konjeniških čet so seveda dandanes skoraj nemožne, zato le izjemne. Vendar je imela naša konjenica takoj spočetka nove ofenzive v Galiciji prav resno ulogo in jo je izvršila povsod sijajno.«¹⁹ Tudi tu se je konjenica soočala z mnogimi omejitvami. Težko je prebijala fronto, ob močnejšem ognju se je morala umikati in bojevati na tleh. Naskoki na vkopano pehoto so bili tudi tu redki, neposrednih spopadov konjeniških enot je bilo malo, z izjemo največje konjeniške bitke v prvi svetovni vojni pri Jaroslawicah 21. avgusta 1915. Je pa res, da je konjenica lahko uspešneje opravljala posamezne podporne naloge in je bila med leti 1915 in 1917 veliko aktivnejša, kakor tista na zahodni fronti.²⁰

Najpomembnejšo vlogo je konjenica odigrala na strateško ne tako pomembnem Bližnjem vzhodu. Ko je bil junija 1917 na mesto poveljnika britanskih ekspedicijskih sil imenovan general Edmund Allenby je ta s 76.000 možmi, od tega je bilo 20.000 konjenikov, z uspešnim klasičnim naskokom na vkopane turške enote sprva osvojil Bershebo, nato 11. decembra še Jeruzalem, kasneje pa je preganjal Turke vse do Damaska.²¹ Z balkanskega bojišča je znano delovanje srbske konjeniške divizije, medtem ko je bila konjenica na italijanski fronti v razmerah gorskega bojevanja povsem neuporabna. V večji meri je bila uporabljena le v bitki pri Vittoriju Venetu septembra 1918, ko je italijanski konjeniški korpus preganjal avstroogrške enote, vendar ta ni zmogla preko reke Piave.²²

Vojske so se na novonastale razmere prilagajale s krčenjem konjeniških regimentov, njihovim razpuščanjem ali preoblikovanjem. Samo v britan-

¹⁶ *Vojna enciklopedija, geslo: Konjica, 4. zvezek, Beograd 1972, str. 565–567.*

¹⁷ *Gardiner, n. d., str. 16.*

¹⁸ *Podrobneje v: Vojna enciklopedija, geslo: Konjica, 4. zvezek, str. 565–567.*

¹⁹ *Konji v bitki, V: Tedenske slike, 11. 11. 1914, str. 4–5.*

²⁰ *Podrobneje v: Vojna enciklopedija, geslo: Konjica, 4. zvezek, str. 565–567.*

²¹ *Gardiner, n. d., str. 23–25.*

²² *Vojna enciklopedija, geslo: Konjica, 4. zvezek, str. 565–567.*

ski vojski je na primer delež vojakov v konjeniških regimentih padel z devet leta 1914, na samo en odstotek leta 1918.²³ Popoln zaton pa je ta vojaški rod doživel v tretjem desetletju 20. stoletja, ko je že postalo povsem jasno, da je pojav vozil z efektivno mobilnostjo in oklepom pri preboju frontne linije uspešno zamenjal konjeniški naskok in tako izločil konjeniške udarne enote kot ključne elemente mobilnega bojevanja. Vojaška letala, oklepni avtomobili in druge enote so konjenici prevzele naloge izvidovanja, opazovanja in motenja komunikacij. Na mesto konjeniških kurirjev so vstopale telegrafske, telefonske in radiotehnične rešitve. Konji so bili postopoma potisnjeni iz bojnih vrst v transportne oddelke, tradicije in oznake pa so bile prenesene na oklepne, letalske in druge enote.

Transportne živali

»Močno se upro konji, vsaka žila je napeta, kite se nategujejo. Preko polja, v breg, preko reke in močvirja izvlečejo vozove in so ob pravem času tam, kjer je treba streliva in drugega.«²⁴

Če se je bojna vloga konja v prvi svetovni vojni zmanjševala, pa je večji del 12-milijonske konjske »armade« toliko pomembnejšo vlogo odigral v transportnih sistemih vojske. S sedaj milijonskimi vojskami se je izjemno povečala potrošnja vojaškega materiala, s tem pa tudi velikost logističnih aparatov. Glede na pomembnost transportnih živali v tem sistemu je to posledično pomenilo povečano potrebo po konjih in drugih transportnih živalih.²⁵ In kako uporaben je bil konj, zgovorno priča naslednji navedek: »Poraben je konj za vprego topničarskih vozov in za prevažanje strojnih pušk. Tudi za prevoz težkega strelnega orožja, ki se rabi za razstreljevanje utrd in gradov, se uporabljajo konji. Konj vleče armadne potrebščine, mostovni, telegrafski, železniški in zrakoplovni material. Da razbremeni pešce na dolgih marših, vozi čestokrat tudi prtljago vojakov. V kolikor je možno, uvaja jo dandanes motorno silo avtomobilov in strojev,

ki vrše službo gotovo hitreje in z večjo silo kakor voli.«²⁶

Z motorjem na notranje izgorevanje se je sicer že kazala predaja nalog, ki so jih opravljali konji in druge transportne živali, motoriziranim rodovom vojske. Vendar pa kljub temu, da je mehanizacija v prvi svetovni vojni skokovito naraščala tako kvalitativno kot kvantitativno, še ne moremo trditi, da je prevladovala. Delež motoriziranih enot je bil premajhen in glede na potrebe nezadosten, prepogosto nezanesljiv in na določenih terenih neuporaben. Lahko rečemo, da sta se obe obliki transporta dopolnjevali, vendar pa je bila živalska moč še vedno nepogrešljiva za učinkovite oskrbovalne sisteme vojsk prve svetovne vojne. Dlje ko se odmikamo od tehnološko najnaprednejše zahodne fronte in od utrjenih lahko prevoznih poti v blatna brezpotja ali gorske poti, večje je število transportnih živali. Mobilnost enot prve svetovne vojne je še vedno ostala: »... odvisna od klasičnih transportnih oblik, ki so jo še vedno omogočali vozovi in vprežna živina,« kljub temu, da je bil hkrati to tudi dejavnik, ki je omejeval njihovo taktično gibljivost.²⁷

Ob preletu fotografij in ilustracij najdemo konja, kot najpogostejšo transportno žival, vprežnega v različne vozove. V vpregah po dva, štiri, šest ali osem vlečejo strelivo, topove, strojnice, poljske kuhinje, tovarne vozove, reflektorje, bolnišnične vozove, telegrafske vozove itn. Jan Triska navaja primer transporta topa: »V borbeni postavitvi je top tehtal 620 kg, njegova cev je merila 1155 mm in njegov največji domet je bil sedem tisoč metrov. Prevažali so ga na dvokolesni cizi, ki jo je vlekel konj. V gorah so ga razstavili ter ga naložili v osem posebnih usnjenih sedelnih torb, ki so jih sneli in potem spet naložili na osem tovornih konj ali mul. Dva dodatna konja sta nosila strelivo za vsak top: dvanajst granat, katerih vsaka je tehtala 6,5 kilograma. V štiri zaboje, katerih vsak je tehtal skoraj dvajset kilogramov, so bile naložene po tri granate.«²⁸

²³ John Singleton: *Britain's military use of horses 1914–1918*. http://findarticles.com/p/articles/mi_m2279/is_n139/ai_13951131/ (5. 3. 2009)

²⁴ *More motor nadomestiti konja*. V: *Ilustrirani glasnik*, 14. 9. 1916, str. 17–18.

²⁵ Martin Van Creveld: *Supplying war – Logistics from Wallenstein to Patton*, Cambridge (1977/2004), str. 109–110.

²⁶ *Živali na vojni*. V: *Tedenske slike*, 21. 11. 1914, str. 3.

²⁷ Vladimir Prebilič: *Vojaška logistika – Teorija in zgodovina*, Ljubljana 2006, str. 142.

²⁸ Jan F. Triska: *Pozabljena fronta prve svetovne vojne – Iz vojakovega dnevnika s fronte ob Soči in Piavi 1916–1918*, Ljubljana 2004, str. 37.



Avstroogrski sanitetni voz Rdečega križa v zaledju soške fronte (Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani).

V transportne namene so uporabljali od majhnih bosanskih brdskih konj do najtežjih belgijskih, renskih in angleških ras ter poskočnih arabskih mešancev. Tovorili in prenašali so na vseh bojiščih prve svetovne vojne, od zahodne do vzhodne fronte, v Italiji, Afriki in na Bližnjem vzhodu, predvsem pa tam, kjer je bil motorni transport neuporaben ali pa ga sploh ni bilo. Na naših tleh si na primer brez transportnih konj ni bilo moč zamisliti učinkovitega oskrbovalnega sistema bohinjskega zaledja, ki je oskrboval fronto v zgornjem Posočju, predvsem odsek od Bohinjske Bistrice do Ukanca in Zlatoroga in naprej. Sprva so se tu valile kolone transportnih voz, kasneje pa je bila zgrajena ozkotirna konjska železnica.²⁹

Poleg konj so vojske uporabljale še vrsto drugih transportnih živali. V različnih okoljih bi bila, brez njihove pomoči, izvedba vojaških operacij močno otežena, če ne celo onemogočena. Tako so: »... V balkanskih vojnah vleкли večinoma ves tren močni voli, ki so uporabni na vsakršni poti, celo na močvirnih tleh, kjer avtomobili radi odpove-

dujejo. Konj pa je ostal neobhodno potreben, kajti njegova veljava zavzema vedno večji krog. Tekmec mu je le mezeg, ki ga more nadomeščati kot nosilec cevi, vozov in municije po gorovju. Naše južne čete uporabljajo mezge in osle z najboljšim uspehom na bojiščih po Srbiji in Bosni.«³⁰

Predvsem mula se je odlično izkazala na težkih, blatnih in gorskih brezpotjih. Triska se spominja, kako so: »... svoje topove in strelivo pretovorili z vlaka na mule, za katere so v nasprotju s konji pravili, da lahko nosijo težke tovore – celo topovsko cev, težko 120 kg – po najbolj strmih in ozkih gorskih prehodih.«³¹ Mula je s svojim specifičnim karakterjem in lastnostmi odlična tovorna in vlečna žival. Kombinacija osla in konja je tista, ki jo je obdarila z žilavostjo, vzdržljivostjo, inteligenco in odpornostjo. Mule so stoično prenašale vročino pri Galipoliju in hud mraz na Balkanu ter v Alpah. V primerjavi s konji so obolevale za garjami v razmerju ena proti štiri. Samo ena proti štirim in pol konja je podlegla izčrpanosti. Mula, ki je pojedla vse, kar je našla, ne glede na užitnost,

²⁹ Podrobneje glej v: Tomaž Budkovič: *Bohinj 1914–1918*, Ljubljana 1999, str. 29–31.

³⁰ Živali na vojni. V: *Tedenske slike*, 21. 11. 1914, str. 3.

³¹ Triska, n. d., str. 54.



Natovarjanje oslička s sodi z vodo (Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani).

je imela težave s prebavo le ena v razmerju proti osmim konjem. Na bojiščih se je njena mirnost in ravnodušnost izkazala za zelo pomembno vrlino. Medtem ko se je lahko splašen konj na bojišču huje poškodoval, je mula običajno le obstala, pristrigla z ušesi in opazovala dogajanje okoli sebe. Njen korak je bil varen, na zavutih mulatjerah ji je le redko spodrsnilo. Pri padcih se je znašla veliko bolje in jo je pogosto odnesla le s praskami, medtem ko so si konji v paniki lomili kosti.³² Kako vzdržljiva žival je bila, pove tale navedek: »Potem ko se je spustila noč in sta porabili vse strelivo, sta posadki topov razstavili oba topova ter ju hitro premaknili na položaj za baterije, medtem ko jih je nasprotnik ves čas obstreljeval s strojnicami in puškami. Na tej poti je Janova mula, ki je nosila 120 kilogramov težko topovsko cev, nenadoma padla, zadeta v kopito svoje sprednje desne noge. S pomočjo posadke je Jan dvignil žival s težkim tovorom nazaj na noge. Na vso srečo je mula nekako nadaljevala pot in nosila topovsko cev vso pot do položaja.«³³

³² Jilly Cooper: *Animals in war. Berkshire 1983/2000*, str. 127–134.

³³ Triska, n. d., str. 81.

V gorskih in drugih zahtevnih predelih, poleg mul in psov, srečamo še majhne in trdožive osle. Samo italijanska vojska jih je na gorskih terenih uporabila okoli 100.000. Mnogo jih je služilo na zahodni fronti, kjer so v košarah na najtežjih terenih prenašali vojaški material, težak do 90 kilogramov, najpogosteje pa jih najdemo v vlogi prenašalcev vode in menaže. Osli in njihovi oskrbniki, možje, prestari za običajno služenje, so vozili menažo vzdolž jarkov, kjer so jih čakali lačni in žejni vojaki. Na Galipoliju so prenašali vodo in ranjence, v Palestini pa so osli iz Egipta zamenjevali kamele, ko je teh proti koncu leta 1917 začelo primanjkovati. Odlično so se izkazali v judejskih hribih, pomagali so graditi cesto od Jaffe do Jeruzalema. 3. maja 1918 je bila njihova pomoč odločilna pri obrambi Es Salta v dolini Jordana. Britanska vzhodnoafriška kampanja (1916–1917) pa bo ostala v spominu kot množično grobišče tisočih, zaradi cc-muhe poginulih oslov.³⁴

Voli so bili edino upanje, kadar so odpovedale šibkejšje živali ali motorni transport. Z njihovim močnim in enakomernim potegom so jih upora-

³⁴ Cooper, n. d., str. 199–203.

bljali za vleko najtežjih tovorov streliva in orožja. Najdemo jih na Bližnjem vzhodu, kjer so bili kos izjemnim vročinam, v vzhodnoafriški kampanji so lahko šli čez najtežji teren, soparne džungle, navkljub nevarnim boleznim in insektom. Najdemo jih v visokogorjih Alp, v blatu zahodne in vzhodne fronte ter na Balkanu.³⁵ Seznam transportnih živali pa ne bi bil popoln brez omembe enogrbnih arabskih kamel, ki so prevladoval na Bližnjem vzhodu ter dvogrbnih kamel hladnejšega vzhoda.³⁶

Konjski in nasploh živalski transport je v prvi svetovni vojni odigral pomembno vlogo v ohranjanju oskrbovalnih poti in v topništvu. V logistični aparat so jih vgrajevali tam, kjer je bil prevoz s tehničnimi sredstvi neizvedljiv in kjer je bilo tehničnih rešitev premalo. Ne pretiravamo, če rečemo, da bi bili mnogi topovi brez streliva, pehota brez hrane, distribucija pošte bi zastala in veliko ranjencev bi ne bilo evakuiranih z bojišč, če ne bi bilo živalskega transporta. Konji in druge transportne živali so dokazale, da je bila v prvi svetovni vojni »kopitna tehnologija« pogosto najboljša rešitev.

Vojni psi

»Pes se odlikuje s svojo nadarjenostjo, čuječnostjo, zvestobo do človeka in ostroostjo gotovih čutov. Vsled teh lastnosti ga danes uporabljajo skoro vse evropske države za različne vojaške namene.«³⁷

Redki in nezanesljivi podatki pravijo, da naj bi Nemčija v prvi svetovni vojni uporabila okoli 30.000 psov, 20.000 naj bi jih uporabljali Francozi in Britanci, Italijani pa od 3.000 do 3.500.³⁸ Po vojni enciklopediji je Nemčija ob koncu vojne razpola-gala z okoli 40.000 psi, Francozi pa naj bi uporabili okoli 13.000 sanitetnih psov, od katerih jih je bilo 3.000 ubitih na bojišču.³⁹ Druge številke o pogi-

nulih psih pravijo, da naj bi Nemci izgubili okrog 20.000 vojnih psov, Francozi pa od svojih 15.000 nekaj več kot 5.300.⁴⁰ Po številčnosti psi sicer ne prekašajo ostalih uporabljenih živali, jih pa zagotovo po raznovrstnosti uporabe. V nobenih prejšnjih vojnah človek še ni prepoznal tako velikega in raznovrstnega potenciala, ki so ga ta bitja sposobna.

O rabi avstroogrskih vojnih psov poddese-tnik Kovač poroča: »Vojaška uprava je v sedanji vojni vporabila tudi pse. V prvi vrsti rabi pse za vprego. V tej službi je že par tisoč psov. Psi navadno vozijo tren: v zadnjem času so jih pa pričeli vporabl-jati za vprego pri strojnih puškah in revolver-skih kano-nih. V drugi vrsti opravljajo psi sanitejsko službo. Te zveste živali so se prav dobro obnesle; v naši armadi jih je že nekaj sto. Tretja vrsta vojnih psov opravlja službo v strelnem jarku. Vsak pes ima dva vodnika. K temu oddelku nas je bilo dodeljenih kot vodniki tudi 13 kranjskih janzov. Trinajst, pravijo je nesrečna številka; to se je uresničilo tudi tukaj: trinajsti – neki četovodja iz Kočevja – je padel takoj prve dni, ko smo prišli na fronto.«⁴¹

Vojaki so preživljali veliko časa v jarkih na statični frontni črti. Med nasprotniki je bilo območje nikogaršnje zemlje, izpostavljeno nenehnemu obstreljevanju. Psi so lahko na tem območju, s svojo hitrostjo in dobrim vohom ter sluhom, izvajali naloge iskanja ranjencev veliko lažje in učinkoviteje kakor ljudje. Med prvo svetovno vojno je imela tako vsaka večja država svojo institucijo Rdečega križa in je, z izjemo ZDA, uspešno uporabljala sanitetne pse pri nujenju nege in iskanju ranjencev. Sanitetni psi so bili naučeni, da pod okriljem noči poiščejo ranjene vojake in do njih pripeljejo medicinsko osebje. Okrog vratu ali v torbah, položenih preko hrbta, so nosili zdravila, vodo in majhno kantico žganja. Ranjen vojak si je lahko s temi sredstvi za-časno pomagal, seveda če je bil pri zavesti, pes pa se je vrnil po pomoč. Če je bil ranjenec nezavesten, se je pes enostavno vrnil nazaj in opozoril svojega gospodarja. Na najdbo ranjenca so opozarjali sprva z lajanjem, kasneje pa so uporabljali druge metode, saj je njihov lajež privabljal strele. Tako je pes pri-nesel kakšen predmet, kapo ali čelado, če pa tega ni našel, je s telesa ponesrečenega vojaka odtrgal kos uniforme. Število rešenih vojakov s pomočjo sani-

³⁵ Prav tam, str. 205–206.

³⁶ Najbolj znano je delovanje britanskih kameljih korpusov (transportnih, predvsem pa pehotnih enot, ki so uporabljale kamele za premike, gre za t. i. Imperialni kamelji korpus) na Bližnjem vzhodu pod poveljstvom generala Edmunda Allenbyja. Več glej v: Gardiner, n. d., str. 54.

³⁷ Zgodovina psa v vojni. V: Tedenske slike, 29. 3. 1916, str. 195.

³⁸ Blyte Hamer: Dogs at war - True stories of canine courage under fire, Liverpool 2001/2006, str. 24.

³⁹ Vojna enciklopedija, geslo: Pas, 6. zvezek, Beograd 1973, str. 592–594.

⁴⁰ Enzyklopädie Erster Weltkrieg, München 2003, str. 922.

⁴¹ Psi v vojni službi. V: Tedenske slike, 16. 8. 1916, str. 482.



Avstroogrski vlečni psi na tirolski fronti (zasebna zbirka Walterja Lukana).

tetnih psov je težko oceniti.⁴² Po podatkih vojaške enciklopedije so nemški sanitetni psi rešili okoli 20.000, francoski pa 8.000 ranjencev.⁴³

Kako je akcija reševanja potekala v praksi, lahko vidimo na primeru psa Sterna: »Bilo je ponoči pri Rz...⁴⁴ na Ruskem Poljskem. V /.../ lovskem bataljonu so že 24 ur pogrešali tri može. Dobil sem povelje, da jih grem s svojim psom iskat. Treba je bilo preiskati bojno polje prejšnjega dne, ki je ležalo pred ruskimi strelskimi jarki. Zato je bilo moči iti na delo le ponoči. Ob pol 7. zvečer sem odrinil z narednikom, 12 možmi, s tremi nosilci in s psom Sternom. Vse tri pogrešane smo po zaslugi našega psa našli. Vrh tega je pa Stern imel to noč še drug prav poseben uspeh. Našli smo še tri druge vojake od /.../ polka, ki so ležali tu brez pomoči že 36 ur. Ko smo se s svojimi nosili že drugič vračali, je pes nekod dolgo časa izostal. Vedel sem da divjačine ne zasleduje več in si radi tega nisem delal skrbi. Nenadoma zaslišim v daljavi ostro lajanje. Z narednikom

hitiva v ono smer in najdeva psa ob nekem ranjencu. Bil je podčastnik F.T. od /.../ pešpolka. Dobil je strel v obe stegni ter je že tri dni ležal brez pomoči. Mož je bil rešitve tako vesel, da je psa objel.«⁴⁵

Dober pasji vid, sluh in vonj je prišel prav tudi v namene varovanja vojakov, objektov in ujetnikov ter patroljiranja. Čuvaji so bili »... tisti, ki so bolj slabe glave, da bi se naučili kaj posebnega, so ponoči pri vojaku, ki stoji na straži ...«⁴⁶ Tam je čuvaj pripet na povodec čakal in opozarjal na prisotnost sovražnika. Znake je dajal z renčanjem, s tem da je otrpnil ali kakšnim drugim znakom, ne pa tudi z lajanjem. Slednje je predstavljalo pri učenju največjo težavo, vendar se je dalo tudi to z veliko potrpežljivostjo odpraviti. Pse s podobnimi značilnostmi, vendar bolj inteligentne, so uporabljali v patroljne namene. Patroljni pes je spremljal vodnika pri izvajanju izvidniških nalog in mu pomagal iskati sovražnikove položaje.⁴⁷

⁴² Michael Lemish, *War dogs – A history of loyalty and heroism*. Virginia 1996/1999, str. 11–14.

⁴³ *Vojna enciklopedija*, geslo: Pas, 6. zvezek, str. 592–594.

⁴⁴ Poročilo je cenzurirano (Op. a.).

⁴⁵ *Vojni psi*. V: *Tedenske slike*, 5. 4. 1916, str. 213.

⁴⁶ *Prav tam*.

⁴⁷ Cooper, n. d., str. 200.



Sanitetni pes z laježem opozarja na najdbo ranjenega vojaka (zasebna zbirka Walterja Lukana).

Vodnik in rejec psov Jožef Wagner o Flocku in Falku poroča: »O priliki nočnega patruljiranja v gozdu pri M... sta psa nenadoma dvignila nosova, potem pa odhitela v goščavo. Šli smo za njima in našli skrit ruski častniški plašč, sabljo in dva revolverja: to so bile prve naše trofeje. Dne 22. septembra so me pridelili 56 mož močnemu orožniškemu oddelku. Dne 2. oktobra smo bili na patrulji, jaz s psoma spredaj. Nenadoma nekdo šestkrat ustrelil proti meni, ne da bi bil mogel dognati, kje sovražnik stoji. Tedaj sem spustil svoja psa, ki sta v hipu zdirjala in se vrgla na ruskega infanterista, ki je bil oddal strele. Spravila sta ga na tla, tako da smo ga lahko ujeli. Drugič smo dobili povelje opazovati neko sovražnikovo kritje in dognati sovražnikovo moč. Ko smo se približali na kakih 1000 korakov, smo poslali pred sabo psa, ki sta pred kritjem popolnoma mirno obstala – dokaz, da je bil jarek prazen, da si je bila neka patrulja še pred dvema urama javila, da je v jarku močan sovražnik. V razdalji kakih 1500 korakov smo pa zasledili bežečo sovražnikovo patruljo treh mož. Spustil sem Flocka in v par minutah je spravil enega bežečih rusov na tla ter smo ga ujeli.«⁴⁸

⁴⁸ Vojni psi. V: *Tedenske slike*, 5. 4. 1916, str. 213.

Komunikacija, telefonska, telegrafska, s tekači ali golobi je bila vitalnega pomena. Ko so omenjene linije odpovedale, je lahko nastalo zagato rešil le še pes. Kurirski pes je lahko s svojo hitrostjo in manjšim profilom, v posebnem kovinskem tulcu nameščenem na ovratnici, prenašal sporočila hitreje in uspešneje. Običajno enosmerno, tisti bolj inteligentni tudi dvosmerno, najbolj sposobni pa so lahko prenašali sporočila med enotami, ki so spreminjale položaje.⁴⁹

Poddesetnik Kovač o Tigru: »Jaz sem bil s svojim psom pozimi na straži, ki se je nahajala 2800 metrov visoko. Bila je skoraj tri ure oddaljena od glavne pozicije. Z vsem potrebnim smo bili založeni za zimo. Ako bi ne imeli psa, bi bili čisto odrezani od sveta. Telefon je bil vsled plazov in snega pokvarjen; po več dni ni nihče prišel do nas. Toda naš Tiger je šel vsak dan s poročilom do glavne pozicije; nazaj pa nam je prinesel pošto.«⁵⁰

⁴⁹ Gardiner, n. d., str. 92–94.

⁵⁰ Psi v vojni službi. V: *Tedenske slike*, 16. 8. 1916, str. 482.

Golobja pošta in kanarčki

»Tudi v sedanji vojni opravljajo golobi vojno pošto. Zlasti prenašajo vesti iz obleganih mest, obkoljenih krajev sploh, a tudi iz postojank na frontah. Glavna poveljništva imajo cele golobnjake, kamor se vračajo izpuščeni golobje z vestmi. Seveda so vesti pisane v tajni pisavi, s ključi in raznimi znaki, ki jih sovražnik ne more razumeti. Kjer so porušene brzojavne zveze, morejo poveljniki občevati le potom golobov.«⁵¹

Golobe pismonoše so v prvi svetovni vojni uspešno uporabljali iz več razlogov. Komunikacije so bile pogosto prekinjene zaradi topniškega obstreljevanja, sabotaz, ali pa so bile v tej začetni fazi razvoja še nezanesljive in počasne. V takšnih primerih, ko ni bilo na voljo niti tekača, psa kurirja, ali ko razmere niso dopuščale njihove uporabe, so bili golobi skorajda edina možnost za oddajo sporočil. Prednost pred psi in tekači ima golob v tem, da leti »... hitro in vztrajno na daljavo do 1000 km. Ker se hitro orientira in dobro vidi, najde vedno naglo svoj domači kraj ...«⁵² Goloba razrit teren ni oviral, hkrati pa je predstavljal veliko manjšo tarčo. Žal pa so bili golobi uporabni samo enosmerno, ne pa tudi v temi, megli ali slabem vremenu.

Ob izbruhu vojne, ko je tehnični razvoj že obljubljal revolucijo v komunikaciji, so bile evropske vojske do golobje pošte opredeljene različno. Medtem ko so imeli dobro organizirane sisteme golobje pošte v Belgiji, Franciji, Rusiji in Nemčiji, pa so golobjo pošto v Veliki Britaniji začeli zanemarjati in jo leta 1908 celo razpustili, a so jo marca 1916 ponovno vzpostavili.⁵³ In tako je samo v britanski *Military Pigeon Service* v vsej vojni služilo več kot 100.000 golobov in kar 95 odstotkov naj bi se jih redno vračalo s svojimi sporočili. V britanskih letalskih silah so prenesli 717 klicev v stiski ponesrečenih letalcev in pri tem skupno preleteli nekaj čez 32.000 kilometrov.⁵⁴ Ob koncu vojne je bilo v uporabi 22.000 britanskih golobov in 400 izurjenih oskrbnikov, ki so izvajali pomembno komunikacijo na vseh prizoriščih sveta: na solunski fronti, v Egip-

tu, Evropi in Mezopotamiji.⁵⁵ V francoski vojski so jih samo v bitki na Sommi uporabili 4.000, od teh se dva odstotka nista vrnila. Nemci so jih na zahodni fronti skupaj uporabili okoli 120.000, ob okupaciji Belgije pa so po nekaterih ocenah zajeli in uničili milijon golobov.⁵⁶

Golobi pismonoše so delovali bodisi iz stalnih bodisi iz premičnih golobnjakov. Slednji so bili predelani avtobusi, ki so jih vleкли konji, kasneje pa so bili v uporabi tudi že motorizirani golobnjaki. Od tam so jih na fronto v posebnih zabojih prenašali vojaki na ramenih, kolesarji, motoristi in celo psi v posebnih hrbtnih torbah. Brž ko je bilo potrebno sporočiti kakšno novico, je poveljujoči napisal sporočilo, katerega »... pisava na listu je mikroskopična ter se mora večkrat povečati, da se more brati. Liste devajo včasih tudi v sila majhne cevke, ki se prilepijo z nitkami na rep ali pod krilo. Golob nosi pisma do 10 gramov teže.«⁵⁷ Golobi so bili označeni z rdečim znakom, golobice z modrim. Izpuščali so jih običajno v parih, vendar samo po dva samčka ali po dve samički, nikoli skupaj. Ti so se vrnili v svoje golobnjake skozi majhne lopute, ki so se odpirale navznoter in sprožale zvočni signal. Takoj, ko je oskrbnik slišal glas, je odstranil sporočilo in obvestil štab ali poveljujočega oficirja.⁵⁸ Postopek urjenja je opisan v časopisju takole: »Ko je golob 3 do 4 dni star, mu nataknejo preko prstov obroček na nogo. S tem (navadno aluminijevim) obročkom je označen kot poštni golob ... Vzgajajo te golobe v starosti 4 do 5 mesecev, spočetka na daljavo 9 km, polagoma na 50 in končno na 150–300 km. Enoletniki ne lete preko 150, dveletniki ne preko 300 km.«⁵⁹

Golobi pismonoše so bili uporabni za celo vrsto bojnih situacij. Uporabljali so jih lahko za poročanje štabu o razmerah na prvih bojnih linijah o napredovanju enot, pomanjkanju streliva, sovražnikovih položajih itn. Spomladi 1915 so golobi sodelovali v drugi bitki pri Ypresu. Sporočila iz jarkov so prispela v generalštab v 10 do 20 minutah, odvisno od razdalje, vremena in intenzivnosti ob-

⁵¹ Živali na vojni. V: *Tedenske slike*, 21. 11. 1914, str. 3.

⁵² Golobi pismonoše. V: *Tedenske slike*, 21. 11. 1917, str. 554.

⁵³ Hughes Gladstone, *Birds and the war*, London 1919, str. 5.

⁵⁴ *Prav tam*, str. 16.

⁵⁵ Gardiner, n. d., str. 98–102.

⁵⁶ Cooper, n. d., str. 97–104.

⁵⁷ Golobi pismonoše. V: *Tedenske slike*, 21. 11. 1917, str. 554.

⁵⁸ Gardiner, n. d., str. 100.

⁵⁹ Golobi pismonoše. V: *Tedenske slike*, 21. 11. 1917, str. 554.



Transport francoskih golobov s kolesom, zahodna fronta 1918 (Buccioli, *Animali al fronte*, str. 72).

streljevanja.⁶⁰ Zelo uporabni so bili pri topniškem izvidovanju, ko so lahko izvidniki hitreje poročali topništvu o položaju sovražnikovih enot. Bili so redni sopotniki tankovskih in letalskih posadk. Tankovske posadke so z njimi sporočale svoje položaje, piloti pa so jih uporabljali za klice v sili. Neki britanski oficir, ki je poveljeval prvemu bataljonu tankovskega korpusa, je trdil, da so golobi pogosto reševali bojne situacije in jih niso zmotili niti plin ali topništvo. Bitka pri Monchy le Preuxu, v okviru bitke za Arras pomladi leta 1917, naj bi bila rešena zaradi golobjega sporočila enotam za napredujočimi tanki.⁶¹ Neko angleško letalo je med patroliranjem nad Severnim morjem zasilno pristalo v morju. Posadki je uspelo odposlati goloba kot klic v sili, ki je v 22 minutah preletel 35 kilometrov in jih s tem rešil gotove smrti.⁶² Golobe so uporabili v obveščevalne, a tudi v protiobveščevalne namene.

Britanski piloti so jih pripete na padala odmetavali za nemškimi frontnimi črtami na večja mesta ali gosto naseljena območja. Mnogi od njih so pristali v prijateljskih rokah, ti pa so jih nato s pomembnimi informacijami izpuščali nazaj v svoje golobnjake. V protiobveščevalne namene pa so jih uporabljali tako, da so ujeli sovražnikove golobe in jih izpuščali nazaj z napačnimi informacijami.⁶³

Poleg golobov so na frontah v drugačne namene uporabljali kanarčke. Splošno znano je, da so kanarčki približno 15-krat bolj občutljivi na plin kakor človek. Sprva so jih uporabljali v rudnikih, kjer so s svojim poginom opozarjali rudarje ali raziskovalce na prisotnost podzemeljskih plinov. Vojaki na zahodni fronti so sicer že prej poročali, da so jih na plinske napade pogosto opozarjale divje ptice. Kmalu so kanarčke za odkrivanje prisotnosti strupenih plinov uporabljale vojske v jarkih, lazaretih, ob kopanju podzemeljskih tunelov itn. Ker pa

⁶⁰ Gardiner, n. d., str. 98.

⁶¹ Gladstone, n. d., str. 13.

⁶² Cooper, n. d., str. 102.

⁶³ Gladstone, n. d., str. 11–12.



Nemška pilota s svojima ljubljencema (Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani).

se je mnogim vojakom njihova usoda zdela kruta, so jih spremenili v svoje ljubljence in jih shranili na najbolj varnih mestih. Mali kanarčki so tako, poleg prvotne naloge odkrivanja prisotnosti strupenih plinov opravljali še drugo, veliko lepšo vlogo. Njihovo petje je razveselilo mnoga srca vojakov.⁶⁴

Nadloge in ljubljenci

Malo manj opazno, vsekakor pa dobrodejno, vlogo so odigrale številne živali, ki so v tej vojni služile kot maskote ali ljubljenci. Prvotno naj bi maskote prinašale srečo, v vojnih razmerah pa so prevzele še poseben pomen in v marsičem postale nujnost. Vidik prinašanja sreče se v vojni namreč tesno poveže z nujnostjo krepitve morale in tolažbe; predstavlja ventil za čustvovanje, kot vzporednica nevarnosti.

Izbira maskote vojaških enot je bila odvisna od več dejavnikov, najpogosteje pa so izbrali pse, mačke, koze, konje, mule, osle, bike in prašiče. Glede divjih živalih domišljija res ni imela meja, saj med njimi najdemo vse mogoče; od miši do med-

vedov, lisic, opic, ptic, divjadi, antilop itn.⁶⁵ Poleg maskot so pomembno vlogo odigrale mnoge domače ali divje živali, ki so jih vojaki vzeli za svoje sopotnike, kakor je to storil na primer neki komandir prve čete, poročnik Josegg: »... učitelj iz Gradca, majhen tridesetletnik, ki je posebno cenil mucke vseh vrst in barv. Če je le mogel, je nosil katero s seboj, celo v naročju«. ⁶⁶ Vojakom so ljubljenci prinašali veselje in krajšali mnoga mučna obdobja, predstavljali so vir upanja, sreče, navdiha in sredstvo za koncentracijo v najtežjih trenutkih. Za posameznika daleč od doma, prestrašenega, osamljenega, soočenega s stalnim smrtnim strahom je vsak tak zvest ljubljencek pomenil nenadomestljivo tolažbo in upanje. Poleg sovojakov so jim verjetno predstavljale edino možnost izražanja njihove toplejše, nežnejše in ljubeče človeške plati. Živali so brezpogojno sprejemale ljubezen in zaupanje ter jo še v večji meri vračale. Vojak je lahko ob dotiku in »komunikaciji« s konji, psi, mačkami in drugimi živalmi pobegnil v svoj svet brez vojn in ubijanja, užil trenutek miru, brezskrbnosti in čiste ljubezni.

⁶⁵ Gardiner, n. d., str. 141.

⁶⁶ Franjo Lubej, *Za sokolskim praporom*, Ljubljana 1985, str. 13.

⁶⁴ Prav tam, str. 24–25.

Med zamolčanimi živalskimi heroji je tako veliko takih, ki so krepili vojaškega duha in v grenkobo in mrak vojne prinesli vsaj kanček svetlobe.

Spet druge živali so vojakovo moralo zniževale. Sem brez pomisleka sodijo podgane, ki so v milijonih okužile jarke prve svetovne vojne. Najdemo jih na vseh bojiščih, najbolj »živahne« pa so bile tiste na zahodni fronti: »Kar te uganjajo v francoskih zakopih, presega vso domišljijo, kakor pripoveduje dopisnik štokholmskega dnevnika 'Swenska dagbladet'. Priklatile so se podgane od vseh krajev in koncev in so dobesedno preplavile zakope in kritja. Vkljub vsem pomanjkanju nočne udobnosti bi mnogi vojak zunaj pod milim nebom vendarle užil zaslužen pokoj, ko bi mu nadloga še po dnevu ne glodala shranjene žimnice in bi vso noč ne tekale po njegovi odeji, da, celo po njegovi glavi in obrazu. Edina pomoč zoper gnusno nadlogo bi bile mrežice iz drobne žice, kakršne se rabijo zoper moskite. Ali to je drag predmet. Nadloga se čisto nič ne boji človeka in je skrajno predrzna. In sicer ne samo o polnoči, temuč tudi o belem jasnem dnevu. Gorje tistemu, ki pusti menažo le za trenutek nenadzorovano. Toliko da se drugam ozre, pa ni menaže nikjer več. Od breguš (spodnjih hlač), ki jih je vojak pozabil spraviti v torbo, najde lastnik le še nekaj niti, ko se vrne po kratkem presledku na svoje mesto nazaj. Neki vojak je pisal v svojem kritju pismo, ko je bil iz jarka poklican. Papir, pero in peresnik je pustil na mestu, pa je hitel navzgor. Ko se je bil čez pol pičle ur povrnil, ni bilo nikjer papirja, od peresnika pa samo še lesene trohice. Najhuje je pa še, da se spak tako preklicano naglo množi. Par podgan se pomnoži v petih tednih za 12 repov. Živež, obleka, perilo, papir, usnje, smodke, vse kar se da zgristi, zgloje in ogrize zloglasna nadlega. A podganska preglavica se ne potika samo po zakopih, temveč klata se tudi krog baterij, v lazaretih, skladiščih, po pekarijah in večkrat je bilo opazovati, da so bili privezani baloni in zrakoplovi od podgan tako poškodovani, da so bili nerabni. Škodo, ki jo naredi ena podgana se ceni na 3 vin. Milijon podgan napravi na dan približno 30.000 kron, na mesec 450.000 kron, na leto pa do 5 milijonov kron škode.«⁶⁷

Vojaki so se skušali nadloge znebiti na različne načine: » Udriha se po njih s puškinimi kopiti,

love jih v pasti, zažigajo in zastrupljajo jih, kjer in kakor kdo more. Ali vse dosedanje pokončavanje ni imelo povoljnega uspeha. Namesto ene, ki je poginila, je deset, dvajset drugih, ki so ušle smrti. Njih največji sovražnik so doslej še psi. Francoska vojna uprava je naročila 1200 psov - podganarjev, ki jih odpošljejo kar najhitreje na fronto. Izborno so se proti podganji preglavici obnesle sovražne bombe z otrovnim plinom. Francoski častnik pripoveduje, kako je moral začasno zapustiti strelski jarek s svojim moštvom, a ko se je vrnil nazaj, je našel sto in sto mrtvih podgan. Poslednji čas pa je posegel v to vojsko dobro poznani Pasteurjev zavod. Iznal je posebni serum, ki se je neki izborni obnesel. 1200 litrov se ga odpošlje na fronto vsak dan.«⁶⁸ Eno zanimivejših rešitev najdemo v svetu mode, saj je francoski list *Gaulois* Parižankam predlagal, »... naj v znak patriotizma uvedejo podganjo kožuhovino v modi; na ta način se bo prihranilo dokaj narodnega premoženja, ki bo šlo drugače za drago kožuhovino, na drugi strani pa bodo imeli francoski vojaki postranski dohodek iz lova na podgane. Bomo videli, kaj bo.«⁶⁹



Vojaki postavijo na ogled svoj »ulov«
(Buccioli, *Animali al fronte*, str. 50).

Druga, nič manjša nadloga je bila uš: »Ne vzdržne muke so vojakom povzročale uši, ki so se zaradi nesnage zelo razmnožile. Najhuje je bilo, ker na smrt utrujenim niso pustile zaspiti. Tako se je nek Janko Torkar, ki je bil kadet pri 9. kompaniji na Lemežu, obranil tako, da se je napil ruma: Urbaničevemu Miklavžu z Broda so se zaradi neprestanega praskanja odprle rane. Zato so ga morali odnesti

⁶⁸ Prav tam.

⁶⁹ Podganji kožuhi najnovejša pariška moda. V: *Tedenske slike*, 19. 4. 1916, str. 249.

⁶⁷ Podgane v zakopih. V: *Tedenske slike*, 2. 8. 1916, str. 458.

na previjališče. Vojaki so ugotovili, da gredo uši najraje na oprano perilo, na umazano pa dosti manj. Ko je prišla vojaška enota v zaledje na počitek, so morali najprej na kopanje, obleka in perilo pa v naprave za razsuševanje.⁷⁰

Uši so bile pravi fenomen jarkov saj ocenjujejo, da je bilo ves čas vojne z njimi okuženih do 97 odstotkov vojakov. Če so bili pogoji v jarkih težavni za vojake, pa so bili odlični za množenje trdovratnih uši. Predstavljale so nenehen in nerešljiv problem, saj so se dobro počutile ob toplini človeškega telesa. Prenašale so se z neposrednimi stiki med ljudmi, kar v razmerah prve svetovne vojne ni bil problem, glede na to, da so se vojaki ponoči zaradi mraza pogosto stiskali skupaj. Redile so se v šivih oblačil in povzročale stalno srbenje ter prenašale različne infekcije. Čeprav so bila oblačila oprana so v šivih ostajala jajčeca in ta so se izlegla, brž ko se je obleka na vojakovem telesu ponovno ogrela. Največjo težavo so povzročale okužene uši, ki so prenašale jarkovno mrzlico (*Grabenfieber*). Sicer ni bila smrtno nevarna, je pa lahko povzročala tudi do 15-odstotne začasne izgube moštva in je prizadela vse vojske. Glavni simptomi bolezni so bili glavobol, boleči udi in vnete oči, podobno kakor pri tifusu ali gripi. Okrevanje je trajalo pet do šest dni, pogosto pa tudi več tednov. V vojaških terminih je bil to eden glavnih vzrokov bolezni v jarkih, zato je mrzlica zaposlovala mnogo medicinskega osebja in raziskovalcev.⁷¹

Viri in literatura:

Časopisni viri:

Tedenske slike, 1914–1917
Ilustrirani glasnik, 1916

Literatura:

Buccioli, Eugenio: *Animali al fronte – Protagonisti oscuri della grande Guerra*. Venezia: Ediciclo editore, 2003
Budkovič, Tomaž: *Bohinj 1914–1918*. Ljubljana: Mohorjeva družba, 1999

Childers, Erskin: *German influence on british cavalry*. London: Arnold, 1911
Cooper, Jilly: *Animals in war*. Berkshire: Cox & Wyman, [1983] 2000
Creveld, Martin van: *Supplying war – Logistics from Wallenstein to Patton*. Cambridge: University Press. Martin, [1977] 2004
Enzyklopädie Erster Weltkrieg. Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 2003
Gardiner, Juliet: *The animal's war*. London: Piatkus Books, 2006
Gladstone, Hughes: *Birds and the war*. London: Skeffington & son, 1919
Hamer, Blyte: *Dogs at war. True stories of canine courage under fire*. Liverpool: Carlton, [2001] 2006
Honel, Alexander in Tschachler, Katrin: *Das Österreichische Militär veterinärwesen 1850–1918*. Graz: ARES, 2006
Lavrenčič, Aleksander: Ko žival postane človeška, se ne zmeni za korenine lastnega debela. Basni iz obdobja 1914–1918, usode zamolčanih vojakov vseh vojn. V: *Zgodovina za vse* 1998, V, št.1, str. 30–36.
Lemish, Michael: *War dogs. A history of loyalty and heroism*. Virginia: Brassey's, [1996] 1999
Lubej, Franjo: *Za sokolskim praporom*. Ljubljana: Borec, 1985
Pardieu, Major de: *A critical study of German tactics and of the new German regulations*. United states cavalry association, 1912
Prebilič, Vladimir: *Vojaška logistika. Teorija in zgodovina*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006
Satter, Alfred: *Die deutsche Kavallerie im Ersten Weltkrieg*. Nordestedt: Books on demand, [1994] 2004
Švajncar, Janez: *Vojna zgodovina*. Ljubljana: DZS, 1998
Triska, Jan F.: *Pozabljena fronta prve svetovne vojne: iz vojakovega dnevnika s fronte ob Soči in Piavi 1916–1918*. Ljubljana: Mohorjeva, 2004
Gažević, Nikola (ur.): *Vojna enciklopedija*. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije, 1970–1973

⁷⁰ Budkovič, n. d., str. 203.

⁷¹ Michael Duffy, *Trench rats, body lice and trench fever*. <http://www.firstworldwar.com/features/trenchlife.htm>

Internetni viri:

- Duffy, Michael: *Trench rats, body lice and trench fever*. <http://www.firstworldwar.com/features/trenchlife.htm> (dostopno, 5. 3. 2009)
- Singleton, John: *Britain's military use of horses 1914-1918*. http://findarticles.com/p/articles/mi_m2279/is_n139/ai_13951131/ (dostopno: 5. 3. 2009)

Zusammenfassung**»DIE NICHT BEACHTETEN HELDEN DES GROßEN KRIEGES«**

Pferde, Hunde, Tauben und andere Tiere an den Fronten des Ersten Weltkriegs

Tiere waren treue Begleiter kriegerischer Aktivitäten seit dem Augenblick, in dem die Menschen erkannten, dass sie nützlicher zu verwenden sind als nur für Nahrung und Kleidung. Seitdem bemühte sich der nach ewigem Ruhm süchtige Mensch, die Stärke, Ausdauer und Schnelligkeit, das Seh- und Riechvermögen, das Gehör und die Intelligenz von Tieren für seinen militärischen Apparat einzuspannen. Die Verwendung von Tieren zu Kriegszwecken findet man beinahe zu allen Zeiten und in allen Gesellschaften der Welt. Der Erste Weltkrieg stellt, neben dem Zweiten Weltkrieg, den Höhepunkt der massenhaften und vielfältigen Verwendung von Tieren in der Hölle der Schlachtfelder dar. Sie wurden von allen Armeen und in allen Gefechtszonen verwendet, wobei ihre Aufgaben vom Kampfgebiet und den dortigen Verhältnissen abhingen. Trotz der verringerten Rolle der Kavallerie befand sich im Ersten Weltkrieg immer noch mehr als eine Million Pferde in deren Reihen. Pferde und andere Tiere waren häufig das Rückgrat der Transporteinheiten. Unter den schwierigen Verhältnissen des Stellungs-, Berg- oder Wüstenkampfes konnten Hufe dorthin gelangen, wohin kein damaliges mechanisches Transportmittel gelangen konnte. Mit gesenkten Köpfen zogen die Transporttiere Geschütze und unterschiedlichste Wägen. Auf ihren Rücken transportierten sie Millionen von Tonnen an Heeresgut. Wenn Pferde im Ersten Weltkrieg die am massenhaftesten verwendete Tierart waren, waren Hunde die am vielseitigsten eingesetzte. Sie konnten verwundete Soldaten bergen, patrouillieren und als Wachhunde vor unerwarteten Angriffen warnen.

Wenn die Technik oder die Kuriere ausfielen, waren Hunde und Tauben die einzige Möglichkeit zur Kommunikation. Einige Tiere vergällten den Soldaten das Leben. Laus und Ratte sind Synonyme für den Kampf in den Schützengräben. Andere Tiere wiederum weckten in den Soldaten oft vergessene Gefühle wie Liebe, Wärme und Mitgefühl.

Man kann sagen, dass es wohl keinen Soldaten des Ersten Weltkrieges gab, der nicht zumindest mit einer der nachgenannten Tierarten in Kontakt kam. Wenn er nicht Kavallerist, Artillerist, Fahrer eines Pferdefuhrwerks oder Hundeführer war, sondern nur ein gewöhnlicher Soldat, der die meiste Zeit in den Schützengräben verbrachte, hatte er zumindest einen vierbeinigen Liebling bei sich. Wenn er kein Tierliebhaber war, brachte ein Esel ihm die Menage, irgendein Hund, eine Katze oder Taube sausten vorüber und wenn es nicht einmal die gab, haben ihm sicher Ratten und Läuse das Leben schwer gemacht. Die Tiere erduldeten zusammen mit den Soldaten den Frühlingsmorast, die Winterkälte und den Hunger. Gemeinsam erlebten sie Siege und Niederlagen, Freud und Leid des Krieges. Der Beitrag der Tiere zu den Kriegsanstrengungen der Armeen ist nicht messbar. Sie waren ein eigenes Phänomen des Ersten Weltkrieges, dem jedoch die Geschichtsschreibung äußerst geringe Aufmerksamkeit widmet. Der vorliegende Aufsatz soll daher ein Beitrag zur Geschichte des Missbrauchs von Tieren zu Kriegszwecken sein.

Schlagwörter: *Erster Weltkrieg, Kriegstiere, Pferd, Kriegshund, Brieftaube*